

מאבק הקהילה האקדמית על עתיד האקדמיה בישראל

הערכות אלטרנטיביות על פעולת "הוועדה הבין-סנאטית של האוניברסיטאות להגנה על העצמאות האקדמית"

יאיר צנזור ואילן גור-זאב

יאיר צנזור: היום יום רביעי, ה'25 באוגוסט 2004, אנחנו נדבר על הוועדה הבין-סנאטית של האוניברסיטאות להגנה על העצמאות האקדמית ומקומה במאבק על דמותן של האוניברסיטאות בישראל.

אילן גור-זאב: הזמן בשל לעיצובן של הערכות ראשוניות, מתוך פרספקטיבה היסטורית. הבה נדריך את ראשית שיחתנו לשחזור אותה ישיבה ראשונה של הוועדה. אתה זוכר מתי התקיימה הישיבה הראשונה?

י.צ.: הישיבה הראשונה של הוועדה התקיימה בדצמבר 2001. בסנאט של אוניברסיטת חיפה הועלתה הצעה של גדי גילבר ואילן גור-זאב, שהציעו להקים ועדת אד-הוק ליצירת קשר עם סנאטים באוניברסיטאות האחרות בעניין דו"ח מלץ. אנחנו התכנסנו אז גדי גילבר, ואתה אילן גור-זאב, ואנוכי, וסופי מנשה, וניסינו ליצור את הקשר, ואני זוכר שגדי גילבר, שהיה אז זמן קצר אחרי סיום כהונתו כרקטור, אמר לנו "אני אתקשר לכל הרקטורים האחרים ואבקש שהם יישלחו נציגים לוועדה בין אוניברסיטאית", אבל זה לא פעל כל כך ככה.

א.ג.ז.: הייתי רוצה שנתחיל בתפיסת המצב של האוניברסיטאות ובהבנת האיומים שכבר אז החלו להיראות בעיני כמה מאיתנו כחשובים ומיידיים. יאיר, הבה נתחיל חצי צעד קודם לראשית פעולתנו ונעסוק בהרחבת-מה ברקע להתגייסותנו לפעילות שבסופו של דבר הביאה לריכוז המאמץ של כלל הקהילה האקדמית בישראל. לדעתי, לא יהיה זה מוגזם לומר שאוניברסיטת חיפה יזמה את המהלך. מה עמד לנגד עינינו כשיזמנו את המהלך הזה באוניברסיטת חיפה, כבר מתוך ראייה לקשור אותנו לתוצאות האחרות לעניין. למה התעוררנו דווקא אז?

י.צ.: תראה, ההתעוררות אז, מבחינת תאריכים היא לא סמוכה לדו"ח מלץ, היא סמוכה לאירוע אחר. דו"ח מלץ התפרסם, ואחרי פרסומו כל הקהילה האקדמית ישנה ונמנמה את

שנת אחר הצהריים שלה. מה שהקפיץ את כולנו היה מסמך שפורסם על־ידי ות"ת, ליתר דיוק, על־ידי פרופ' נחמיה לב־ציון ז"ל, שהיה אז יו"ר הות"ת, שהקים ועדה שנועדה להתוות עקרונות ליישום דו"ח מלץ. והמסמך ההוא, שנקרא אז "טיוטה לדיון", הוא המסמך שהקפיץ את כולנו, והוא היה מורכב משני חלקים. בחלק הראשון שלו, היו באמת עקרונות כאלה ואחרים, שאפשר להתווכח עליהם, אבל לגרסה ההיא לדיון היה גם נספח. ובנספח יצא המרצע מן השק. מי שקרא את אותו מסמך, צלצלו אוזניו, מלשון "תצילנה אוזניו", כי זה היה האות, ושם התבררו הכוונה האמיתית של דו"ח מלץ ושל העקרונות ליישומם והכול. א.ג.ז.: אבל יאיר, מי שקראו את המסמך או מי שיכולים היו לקרוא, היו חברי הקהילה האקדמית כולם, ולמעשה, הציבוריות הישראלית כולה. אלא שהציבוריות הישראלית לא נזעקה. אף חברי הסגל האקדמי באוניברסיטאות שלנו לא נזעקו. נזעקו מעטים ובודדים. אלה, הבודדים, לקחו על עצמם את המשימה לעורר את הקהילה האקדמית. הם היו צריכים לשכנע בתנאים של נמנמת, אפטיה או אף הזדהות עם האידיאולוגיה השועטת לקראת אינדוסטריאליזציה של האקדמיה. ולא בקלות הצליחו הבודדים הללו לשכנע את אוניברסיטת חיפה, ואח"כ אוניברסיטאות אחרות, שדבר עומד לקום כאן, שיש כאן חידוש, שאנחנו עומדים בפני תפנית בהיסטוריה של האוניברסיטאות ושל התרבות הישראלית בכללה – ושכקהילה עלינו להתארגן כדי להתמודד עם הרוח הרעה שכבר יצאה לדרכה. אני זוכר שלא מעטים התייחסו בצורה צינית או ספקנית, למאמצינו, תחילה בחיפה, ואח"כ במקומות אחרים, להפעיל את פעמון האזעקה. אני יכול להעיד לפחות על עצמי, שהבנתי שהפעם אין המדובר בעוד מסמך מתוך אינספור המסמכים שנכתבים על־ידי ועדות ויחידים בדרכם אל הגניזה והשכחה; סברתי שכאן מתגבשת אג'נדה שמחויבת לשנות את המציאות, וכנראה שצריך לחבר את ההתפתחות הזאת באוניברסיטאות להתפתחות הכללית של הפרטה ושל ההכפפה של המרחב הציבורי והחיים הפרטיים להגיון השוק. במסגרתה של אג'נדה זו מוטל היה על האקדמיה להיהפך לסחורה, למוצר ככול המוצרים בחברה הישראלית. גם אם לא היו לי שותפים רבים לתפיסה זו נראה לי שאפשר לומר בהכללה שכולנו היינו שותפים להבנה שאין ברירה אלא לנסות להיאבק, שעלינו ליזום מאבק של הקהילה האקדמית על האידיאה האקדמית ולארגן את הקהילה בתנאים בלתי־אפשריים: בהיעדר שיח, בהיעדר ארגון מתאים ובהיעדר מסורת של רזיסטנס מצד הקהילה האקדמית להגן על האינטרסים ועל האידיאלים שלה. אבל עדיין לא עסקנו בשאלה המעשית של אופן הבחירה של חברי הוועדה. את מי פגשנו באותה ישיבה ראשונה, אתה זוכר?

י.צ.: כן, אני מיד אומר לך, אבל אני רוצה תחילה להרחיב בשתי נקודות: הנקודה הראשונה היא העניין של האג'נדה הכללית. אין לי כל ספק, שאם קוראים מה נעשה ברחבי

העולם באוניברסיטאות ובארגוני מחקר שעוסקים במחקר בסיסי, רואים את הנטייה הזו למסחור של כל המגזר הזה בתרבות האנושית, ולהכפפתו לכללי שוק. אפשר ללמוד זאת ממאמרים שמתפרסמים בעיתונים ובכתבי-עת. יש גם אתר אינטרנט באוסטרליה, שמנוהל על-ידי ד"ר אלכס רייזנר, שם האתר הוא The Funneled Web. האיש הזה מקדיש את חייו, הוא כבר בגמלאות, לריכוז מידע מהנעשה באוניברסיטאות, הן באוסטרליה והן בכל רחבי העולם. ומי שמבקר באתר ההוא רואה שסדנא דארעא חד הוא, בכל העולם יש לחץ על כל המערכת האוניברסיטאית להשתנות. וההשתנות, אולי אפילו ממניעים כאלה ואחרים שהם טהורים בעיני המחזיקים בהם, ההשתנות הזאת היא באמת חמורה.

המצב בישראל הוא שחלק מהנימוקים שמובאים בכל מיני ארצות אחרות לבסס ולהצדיק השתנות בכיוונים כאלה ואחרים, הם בחלקם גם הנימוקים שחזרו בדו"ח מלץ ובטיוטת הנושא לדיון. נקודה שנייה: העניין של הרזיסטנס של הקהילה האקדמית. מי כמונו יודע שחברי הקהילה האקדמית הם יצורים מזן מאוד מיוחד. ויכול להיות שככה המערכת בשיטה אבולוציונית ובשיטת הסינון והבנייה העצמית שלה בוחרת את חבריה. אנשים מאוד אינדיבידואליסטים, אנשים שמאוד שקועים בעבודת המחקר שלהם. מספר פעמים לאורך הדרך בעבודה בוועדה הבין-סנאטית, אנחנו כולנו בוועדה שאלנו את עצמנו איפה חמשת אלפים וחמש מאות אנשי הסגל האקדמי באוניברסיטאות בישראל? ואם לא כל 5500 חברי הסגל, איפה הרובד של 200, 300 האנשים המובילים או האנשים שיש להם שקיפות בתקשורת מסיבה כזאת או אחרת? או אנשים שבאמת כיהנו בתפקידי מפתח, ואם הם ירימו את קולם, אז זה עוד יהווה משקל. איך ייתכן שנוצרה ועדה בין-סנאטית של אנשים נחמדים וחביבים ורציניים ומסורים לנושא, אבל באמת אנשים שהיו צריכים לקום ולעזוב את העט והנייר שלהם ואת הזמן היקר של המחקר שלהם, ולמרות אלמוניותם-פלמוניותם להקדיש את הזמן לנושא הזה? והסיבה היא פשוטה. בסגל האקדמי רבים לא מעורים בכלל במה שקורה מחוץ לדלת אמות של המחקר המיוחד שבו הם עוסקים. אחרים, נאמר בכל הזהירות, יש להם כבר חשבון. הם ממלאים תפקידים במידרג האקדמי מדיקן פקולטה ומעלה, והם ראשים של מכוני מחקר ומרכזי מחקר ויש להם אינטרסים, והם צריכים לדאוג לכל מיני מחשבות אחרות, ודעתם אינה פנויה ואינה נקייה לחשוב על הנושא הזה של המבנה של האוניברסיטאות ואיך הוא צריך באמת להתקיים לאורך שנים ודורות. לכן, כשאתה אמרת את המילה "רזיסטנס" זה הזכיר לי את העניין שבאמת הכוחות שבתוך הקהילה ובוועדה הבין-סנאטית היו באמת כוחות מועטים ודלים.

א.ג.ז.: אני חייב או רוצה להוסיף בכיוון הזה. שהרי יש כאן עניין אידיאולוגי, שאסור להתעלם ממנו. האידיאולוגיה הנאו-ליברלית, או אידיאולוגיית הפרטה, או האידיאולוגיה

של הכפפת הגיון השוק על האקדמיה אינו אלא חלק מתפנית תרבותית היסטורית כללית, שאנשים מתארים אותה במה שקרוי כרגע "Risk Society". החיים הופכים למסוכנים, לחסרי היררכיה, לחסרי בטחון תעסוקתי, הדגש הוא על ההון ולא על העבודה, על הפונקציונליות ולא על הערך, על ה"גמישות" והפרודוקטיביות ולא על המשמעות, המחיר האנושי והייעוד. ורבים רבים מחברינו, צריך לומר, לא רק שנשבו בידי האידיאולוגיה הזאת, ולא רק שהם עשו לעצמם, לביתם, רבים מחברינו בעצם נשאבו להגיון, לפיתויים ולאמיתות של הרגע ההיסטורי הזה, והם מזדהים עם האג'נדה הזו. יש קולות מבין חברינו שקוראים לשכר דיפרנציאלי, קוראים לתגמול שונה בחוגים שונים וכיוצא באלה, ושהפרימדונות ובעלי הרייטינג הגבוה יתוגמלו באופן אחר לגמרי מאשר חוקרים שנתפסים כאפורים או לא בולטים. וזו סיבה, לפחות אחת הסיבות, לכך שההיענות לקריאה שלנו, והשותפות למאבק שניסינו להוביל, הייתה צנועה כל כך. לכל היותר אפשר לומר, בעצם, במידה רבה מאוד, קיבלנו מנדט להוביל קהילה שבעצם לא גילתה אותות חיים ואף לא אוריינטציה ונחישות להיאבק; וייתכן מאוד שחלק גדול מהציבור שניסינו להציל, ניסינו להציל מדבר שהוא לא רואה בו אסון או סכנה, ואפילו מזהה איתו במידה כזו או אחרת. ההבנה של הנסיבות שהן כלכליות ופוליטיות כלליות, במדינות המפותחות בוודאי היום, הייתה נקודת-מוצא לניסיון הזה, ליוזמה הזו ואח"כ לניסיון הזה, על אף התובנה הזו, ולא בזכות התובנה הזו. כי תובנה זו יכולה הייתה להוליד מסקנה שאיחרנו את המועד, אולי אפילו ב-80-90 שנה. והרי כבר וובר הבין שאוניברסיטאות מהדגם של Humboldt לא יכולות להתממש בעולם שהדגש בן על קידמה טכנולוגית וייצור כלכלי תכליתני יותר ויותר. ואם אנחנו החלטנו בכל זאת להתגייס למאמץ הזה, אז אני יכול להעיד לפחות לגבי עצמי שעשיתי זאת לא מתוך הבנה שהנסיבות מאפשרות או נותנות סיכוי להישגים קרובים וגדולים מאוד, אלא על אף התובנה שלי שמדובר במאבק שנערך באיחור של שלושה דורות, שאינו מאתגר את היסודות המעצבים את המציאות האקדמית. במובן מה נאבקנו בקצף שעל פני הים בלבד. ואף-על-פי-כן ראיתי חשיבות גדולה בעצם המאבק. כן, המאבק ולא הניצחון הוא שעמד כאן על כפות המאזנים. לאור הדברים שאמרנו עד כה, יאיר, בוא נעשה צעד אחד קדימה וננסה לשחזר עכשיו את האידיאולוגיות ואת התובנות שרווחו בין חברי הוועדה עצמה. אילו אידיאולוגיות ואילו תפיסות של אפשרויות ושל ייעוד התבטאו בדיוני הוועדה במהלך שנות פעולתה? האם אנו יכולים וזכאים, יאיר, להטיל על עצמנו את המשימה הזו?

י.צ.: כן. זה כיוון מאוד מעניין ומרתק שאתה מעלה כאן, כי כפי ששנינו יודעים, הוועדה עצמה לא היתה הומוגנית והיו בה כל מיני אידיאולוגיות ומשיכות של הפעילות שלה לכל מיני כיוונים מנוגדים, אבל...

א.ג.ז.: לפני שאתה מתחיל, רק למען הפרוטוקול, הוועדה הורכבה מנציגים של כל אוניברסיטאות המחקר בישראל, כשכל סנאט שלח שניים. נדמה לי שאוניברסיטת חיפה שלחה שלושה נציגים, וזה היה בעצם הרכב הוועדה, כאשר כל אוניברסיטה בחרה כפי שהיא בחרה ולא היו לא דגם אחד ולא אמות-מידה אוניברסליות בבחירת הנציגים. בכל אופן, חברי הוועדה ישבו שם כנציגים מוסמכים של האוניברסיטאות, כנציגי הסנאטים של האוניברסיטאות או אם נרצה, כנציגי הקהילה האקדמית בשבע אוניברסיטאות המחקר בישראל. עכשיו, בוא ננסה לשחזר את האידיאולוגיות השונות שבין חברי הוועדה כדי להבין איך תפקדה הוועדה, ומדוע הישגיה היו צנועים כל כך, בלשון המעטה.

י.צ.: הערה על המבנה: באמת היו בתוך הוועדה נציגים שמשתייכים רק לשבע אוניברסיטאות המחקר, המספר היה שניים או שלושה מכל אוניברסיטה, כיוון שהוועדה לא הייתה סטאטוטורית ולא הייתה חשיבות רבה לכך שכל המוסדות יוצגו בדיוק על-ידי אותו מספר של נציגים. מתוך רצון להגדיל את מספר המשתתפים כדי שיהיה מספר מספיק של אנשים כדי לשאת על כתפיהם מטלות, הודענו למוסדות לשלוח שניים או שלושה נציגים, כל מוסד בחר בדרכו; חלק מהמוסדות ניהלו בסנאט ממש הצבעה לאשרר את הנציגים, במקומות אחרים זו הייתה החלטה של רקטור שמסר אח"כ הודעה בסנאט, אבל זה ממש לא חשוב. הוועדה רכשה לעצמה במשך שנות פעולתה עד עכשיו מוניטין ויוקרה בקרב אנשים שעוסקים בהשכלה גבוהה, בתור ועדה בין-סנאטית, שמייצגת את הסנאטים של שבע האוניברסיטאות. לפני שאני עובר לאידיאולוגיות, מילה אחת שאתה אמרת מקפיצה אותי. אתה הזכרת כנקודת-מוצא לפסקה הקודמת בדברך את העניין של שכר דיפרנציאלי; ואני רוצה להגיד לך שהעניין של שכר דיפרנציאלי זה נושא שיש לו שני פנים, ואפשר לפתוח כעת בדיון, ואפשר להביא 20 סיבות טובות מדוע צריך להיות שכר דיפרנציאלי, ומדוע השכר צריך לשפות על הישגים בגיוס קרנות מחקר כמו השיטה האמריקאית, שהיא יותר תועלתנית.

א.ג.ז.: ומה באשר לדוגמא אחרת – הקביעות?

י.צ.: אתה יודע מה, אני מוכן "למסור את נפשי" על מוסד הקביעות, אבל יש אנשים שמוכנים לתת נימוקים תקפים וטובים כנגד הקביעות, שלא מאפשרת ניידות ולא מאפשרת התפתחות ומבזבזת משאבים. מה אני מבקש לומר? שיש בתוך המערכת הזאת בעיות אמיתיות: קביעות, שכר דיפרנציאלי, ואלה דברים כבדים. אבל יש דברים יותר פשוטים: איזה אחוז של ההוראה יתממש על-ידי חברי סגל שהם בתקן אקדמי, כלומר, מורים "יקרים", יקרים מבחינת עלותם, אבל הם גם מיטב החוקרים באוניברסיטה, שיכולים לתת הוראה אקדמית כפי שאנו מבינים אותה, הוראה אוניברסיטאית, ואיזה חלק של ההוראה בתואר ראשון יינתן על-ידי מורים-מן-החוץ. מלבד השכר הדיפרנציאלי,

והקביעות, וכמה כוח הוראה חיצוני, אפשר לשבת ולהכין רשימה של חמישים בעיות אמיתיות, רציניות, שדורשות התייחסות, שמן הראוי לדון בהן, לתקן בהן תיקונים ככל הדרוש. אבל הדבר העצוב הוא, שדו"ח מלך, וכל התיקונים שהוא מציע, וכל מה שיושם בעקבות דו"ח מלך, כעת, הלכה למעשה במוסדות, לא מתייחס לאף אחת מהבעיות הרציניות האלה, אלא יגרום לדבר אחר לגמרי. לא פתרון לאף אחת מהבעיות האמיתיות של המוסדות האלה, אלא כל השינויים הארגוניים שנעשו לאחרונה, לאחר החלטת המל"ג ולאחר "מסמך גרוסמן", כל השינויים האלה יחזקו בכל אוניברסיטה את כוחו של הוועד הפועל, יחזקו את כוחו של הנשיא, ולא יתקנו שום דבר מן הדברים הראויים לתיקון במערכת. וכעת אני חוזר חזרה להילוך הרגיל, לשאלה על האידיאולוגיות השונות. א.ג.ז.: או שהיית רוצה תחילה לעסוק בשחזור האידיאולוגיה שעומדת ביסוד דו"ח מלך ואח"כ... או קיי, התחלנו בוועדה, בוא נמשיך.

י.צ.: תראה, אני אפילו לא רוצה להיכנס לאידיאולוגיות שונות, אני הייתי רוצה להישאר כל הזמן בשיחה שלנו בצד הפרגמטי, ואני רוצה להתייחס לא לאידיאולוגיות השונות שהיו בוועדה, אלא להצעות השונות לפעולה שאנשים הציעו, שהיו מנוגדות אחת לשנייה, ונבעו מאידיאולוגיות שונות, אבל אני לא רוצה להתייחס לאידיאולוגיות עצמן שהנחו את החברים. א.ג.ז.: אם כך אתחיל אני. בניגוד לך, אני חושב שיש חשיבות...

י.צ.: אני לא מזלזל בחשיבות האידיאולוגיות. אבל בשבילי האידיאולוגיות קיימות רק במידה והן מתבטאות בהצעות לפעולה כזאת או אחרת.

א.ג.ז.: אבל, יאיר, הרי אכן שררו אידיאולוגיות שונות ומתנגשות והן אכן התבטאו בתכניות הפעולה שאושרו, בתכניות הפעולה שנדחו, בפרקטיקות עצמן וכמובן בתנאים לדיונים ולפעולות. ובאופן יותר ספציפי, אידיאולוגיה אחת שנכחה באופן דמום, אבל הייתה לה נוכחות ערה, היא האידיאולוגיה של אלה בין אנשי הסגל האקדמי שבעצם באופן כזה או אחר חייבו את התכנית הכללית או את הסדר שמתגבש, שהשינויים הארגוניים והניסוח מחדש של הייעוד של האוניברסיטאות מבקש לבטא. הם לא ישבו בוועדה. אבל הם מהווים חלק מאוד חשוב בקהילה האקדמית.

י.צ.: אני לא כל-כך מסכים... כלומר, יש כאלה....

א.ג.ז.: בלי להיכנס למספרים, אני רוצה לטעון שנכחה בדיוני הוועדה באופן דמום ההסכמה השקטה, ולעיתים אפילו ההסכמה הגלויה והנלהבת לתהליך שדו"ח מל"ג נתן לו כותרת ואג'נדה ספציפית, המאיימת על האוניברסיטאות.

י.צ.: אתה יודע, אני חולק על דבריך. אני לא הרגשתי בזה שיש מי מחברי הוועדה שכאילו מקבלים את התהליך אבל לא מסכימים עם הפרטים או... בכלליות, כמובן. אז אני...

א.ג.ז.: אני יכול להביא דוגמאות. כדי לא להיכנס למיון שמי של חברי הוועדה אתייחס לנציגים מרכזיים של הקהילה האקדמית מחוץ לוועדה. אני חושב שבין ראשי האוניברסיטאות שנקראו להתייעצויות עם אנשי האוצר ולדיונים, והם אמורים היו להיות משקל שכנגד מתוך ובשם האוניברסיטאות, חברים מרכזיים הביעו לעיתים קרובות הסתייגות מפרט זה או אחר, אבל, בעצם, ביטאו מידה רבה של הזדהות עם התכנית הכללית שעניינה, לדעתי, הרס האוניברסיטאות. מאחר וקיבלו את הנחות היסוד ואת תכנית הפעולה הכללית, מה שנותר היה לבטא התנגדויות פרטניות והסתייגויות, תוך מאמץ להימנע ממאבק חזיתי וכולל. אני חוזר על טענתי: התכנית הכללית או התפיסה הנאו-ליברלית בהקשרים השונים שלה, הם רק חלק מהתהליך שאנשים צריכים לתת לעצמם דין וחשבון האם הם מקבלים אותו או לא, ואיך עומדים מולו. מה שאנו עומדים מולו, אל נכון, אינו אלא האג'נדה הניאו-ליברלית, המשרתת ומשקפת את תהליכי הגלובליזציה הקפיטליסטית והשינוי במעמד האדם ובמעמד הידע. התהליכים האוניברסליים הללו מתבטאים ברובדי חיים ובמימדי פעילות אנושית שונים ומגוונים. וכאן יש לומר שחלק מהשינויים הם מבחינה מסוימת משמחים. כאן צריך להזכיר דה-לגיטימציה של צנזורה, התנגדות להיררכיות ודברים מאוד חשובים וחיוביים, כמו חוסר רלוונטיות של גזע ושל מין ושל תרבות בשוק העבודה ובהקשרים אחרים וכן הלאה. זה לא רק שפירוק ודה-לגיטימציה של ההיררכיה והאליטיזם האקדמי הוא העומד כאן על הפרק. ברגע ההיסטורי הנוכחי מתפורר לנגד עינינו מכלול תרבותי, כלכלי, טכנולוגי ופוליטי מאוד עשיר. התפרקות זו פותחת פתחים וסדקים לאפשרויות חדשות והיא מבטיחה יתר אינדיווידואליזציה וחירות אישית. הבטחה זו זוכה לאהדה הולכת וגוברת, גם בין חברינו, המתעלמים מהנחות המוצא, מהקונטקסט ומהמחיר (התרבותי הכללי והאישי) הנורא של מימוש זה של הבטחת החירות האישית בעידן הגלובליזציה הקפיטליסטית.

אידיאולוגיה אחרת, שהיו ויש לה חסידים רבים בקהילה האקדמית ובין חברי הוועדה התבטאה בטענה שיש לשמר את האוניברסיטאות במתכונתן המסורתית, לפחות בהקשר הישראלי. על-פי התפיסה הזאת, אין באוניברסיטאות הישראליות שום דבר מאוד חשוב שיש לשנותו. עלינו להיצמד לפרקטיקות ולערכים המסורתיים שלנו, ולמנוע כל ניסיון לשינוי. וכך, דרך משל, עלינו להתנגד לא לכול ההצעות שעלו בלבד, אלא לכול יוזמה לשינוי. אני מעיד על עצמי כאחד מאלה שסבורים שהקהילה האקדמית צריכה ליזום רפורמות ושינויים, לא לחכות שייכפו עלינו מבחוץ. אז זאת הייתה קבוצה אחת, שביטאה התנגדות לשינויים שהוצעו על-ידי פופוליסטים, נאו-ליברלים ופטריוטים, אבל מתוך עמדה שמרנית, מתוך פרספקטיבה מנדרנינית. לא יכולתי לקבל את הדרך הזאת אם כי זו

הייתה קבוצה שהייתה מוכנה ביותר להיכנס למאבק ישיר כנגד האינדוסטריאליזציה של האוניברסיטאות.

אידיאולוגיה אחרת שבאה לידי ביטוי בין חברי הקהילה האקדמית וחברי הוועדה נסחה עמדה, לפיה, גם אם יש להתאים את האוניברסיטאות להתפתחויות הכלכליות ולהגיון השוק, אזי יש לעשות זאת באופן שונה מהדרך שמורים דו"ח מלץ והחלטת הממשלה. על-פי תפיסה זו הדרך האחרת צריכה להיקבע במשאומתן בין הקהילה האקדמית לבין הממשלה. משאומתן זה אמור היה לחולל שינויים מתונים. אבל כאן צריך להדגיש, שגם פה נקודת המוצא הייתה הקבלה העקרונית, השתוקה, של דו"ח מלץ, לפחות מטעמים טקטיים.

אידיאולוגיה שלישית הייתה, שהכול במאבק על עתיד החינוך הגבוה בישראל צריך לעמוד או ליפול על טקטיקה. אין מקום לאסטרטגיה ויש להימנע מכול דיון תיאורטי כללי ומכול שחזור אידיאולוגי ביקורתי של כוונות הכוחות העומדים מולנו. על-פי אידיאולוגיה זו אין לנו, לנציגי הקהילה האקדמית, אפשרות – אבל גם לא זכות – לקבל איזושהי אג'נדה חיובית משלנו. אל לנו ליזום שינויים משלנו במבנה, בתפקוד ובייעוד של האוניברסיטאות. על-פי תפיסה זו, עלינו להימנע מכול דיון תיאולוגי, אידיאולוגי, פילוסופי או פוליטי ולהתרכז בטקטיקה ובמשאומתן "מעשי". הנציגים של האידיאולוגיה הזו העמידו לא אידיאולוגיה נגדית, אלא הגנה על שורה של אינטרסים ושל צרכים שלנו שאנו מסוגלים לנצח במאבק על הקפאתם, וההגנה הזו צריכה להתנהל מצידנו לא על-ידי ומתוך ניסוח של אג'נדה אלטרנטיבית, כי אין סיכוי לקונצנזוס, וגם לא צריך לחתור לקונצנזוס. בניגוד לעמדתנו, על-פי תפיסה זו, שהייתה כל כך דומיננטית בין חברי הוועדה הבין-סנאטית, אל לנו לחתור למאבק כולל, שיש בו חבירה לכוחות אחרים בחברה הישראלית שנאבקים במגמות האלה עצמן, אלא עלינו להצטמצם למאבק שתדלני, דיפלומטי ונקודתי. נקודת המוצא שלו היא קבלת עקרונות (גם אם פסיבית ושתוקה בלבד) של העקרונות העומדים ביסוד דו"ח מלץ מצד אחד, ומאבק על הפרטים מצד שני.

הכוח הרביעי או האידיאולוגיה הרביעית, הייתה אידיאולוגיה שנדמה לי שהיו לה שניים-שלושה נציגים בלבד בין חברי הוועדה. ואולי בעצם נציג אחד בלבד. מדובר בתפיסה שטענה, שמה שאנו עומדים מולו אינו אלא נגזרת חלקית ומקומית משינוי פנים כולל של החברה הישראלית, שאנחנו עכשיו עומדים בחזית האוניברסיטאית שלו. כלומר, שזהו מאבק כללי, ולכן גם תגובת-הנגד צריכה להיות עקרונית וכללית. זוהי השעה לצאת למאבק כולל, עקרוני, שיגייס את חברי הקהילה האקדמית כולם, שיציע דין וחשבון ושינסח אלטרנטיבה לרפורמות ביוזמת הקהילה האקדמית עצמה. אלה הכוחות... עוד

הערה אחת, יאיר... נדמה לי שהקו שהתקבל או שהאידיאולוגיה שהתקבלה הייתה האידיאולוגיה הפשרנית, השתדלנית, שנמנעת מדיון עקרוני ומהצגת אלטרנטיבה עקרונית, קל־יחומר שהיא מתרחקת כמו מאש מהניסיון לארגן את הקהילה האקדמית וכוחות חברתיים ופוליטיים נוספים בחברה הישראלית להתנגדות למהלך הזה.

מהרגע שבו הוועדה קיבלה באופן עקרוני או הסכימה לקבל באופן עקרוני את דו"ח מלץ, מרגע שהוחלט על הימנעות משלילה עקרונית וגורפת של היסודות האידיאולוגיים של דו"ח מלץ, מרגע זה ואילך, נקלענו למלחמת חפירות, שתדלנות ודיפלומטיה, שבעצם הכריעה את הכף מראש. כך אני רואה, שכבר כאן בהכרעה האידיאולוגית, נזרעו זרעי הפורענות שהבטיחו את כישלון עבודת הוועדה הבינ־סנאטית להגנה על עצמאות האוניברסיטאות בישראל. ועתה, יאיר, מהם האידיאולוגיות והכוחות השונים שבאו לידי ביטוי בין חברי הוועדה, על־פי השחזור שלך?

י.צ.: זה מרתק, משום שאני חולק עליך בהרבה מאוד מהדברים שאתה תיארת כאן, ואנחנו בעצם היינו באותה ועדה וישבנו באותן ישיבות. קודם כל הערה אישית. בתפקידי כיו"ר הוועדה ניסיתי לא לבנות לעצמי שום אידיאולוגיה ולא לכפות על הוועדה דרך זו או אחרת. אלא אני הסתכלתי על תפקידי כעל facilitator של עבודת הוועדה, ויותר כמי שמנצח על התזמורת ונותן לתזמורת לנגן. וזאת משום שזיהיתי בשלב מאוד מוקדם שיש בוועדה אמנם דעות שונות והשקפות שונות לגבי מה צריך לעשות ואיך צריך לעשות, ואולי זה מה שאתה קורא אידיאולוגיה. כל ניסיון בכוח או בהפתעות להוביל את הוועדה באופן מובהק לאחד מן הכיוונים הבולטים שמצאו ביטוי היה מוביל בדרך מהירה ביותר להתפרקות הוועדה. והוועדה הזאת, כפי שאני תופס את זה, לא קמה בשביל להכריע בין אידיאולוגיות, אלא כדי לנהל בשם הסנאטים מאבק ציבורי, שיהיה מוצלח ככל האפשר על־פי תוצאותיו, בדבר השגוי והפגום הזה שבו כוחות חיצוניים לאקדמיה מתערבים, למרות החופש האקדמי שמובטח בחוק המועצה להשכלה גבוהה, סעיף 15 הידוע, שנותן לכל מוסד לנהל את ענייניו כראות עיניו במסגרת תקציבו, ענייניו האקדמיים והמשקיים וכיו"ב. והוועדה הייתה צריכה להחליט על הפעולות שלה. היא אף פעם לא קיבלה החלטה עקרונית ללכת על־פי אידיאולוגיה זאת או ללכת על־פי אידיאולוגיה אחרת. אתה מנית, אני חושב, ארבע אידיאולוגיות, אני רואה שהיו שני זרמים עיקריים: זרם אחד, שאתה עמדת בראשו, זה הזרם שאמר "מה שקורה לנגד עינינו זה חלק מתהליך חברתי יותר רחב, זה קורה במוסדות חברתיים אחרים מסביבנו, ואם לא קרה אז יקרה, ואנחנו צריכים כעת לקום, ואם לא אנחנו נקום מי יקום", והיריעה של כל הנושא הזה, בעיניך ובעיני מי שהסכים עם דעתך היתה רחבה מאוד. בצד השני עמדו כל שאר חברי הוועדה, שזה לא נכון להגיד שהם אימצו את הקו

השתדלני ואת מלחמת החפירות וכל הביטויים שבהם השתמשת, אלא את הצד היותר פרגמטי.

א.ג.ז.: אבל נמנענו אפילו משלילה עקרונית וגורפת של העקרונות של דו"ח מלץ. י.צ.: זה לחלוטין לא נכון. אני מחזיק לפני פה ערימה מאוד כבדה של ניירות של הוועדה הבין-סנאטית. ואני מסב את תשומת לבך למסמך שנקרא "נייר עמדה" שהוועדה הזאת כתבה בשיתוף כל חברה, נייר עמדה של הוועדה הבין הסנאטית מ-20 במרץ 2002, שהוגש למרכז למחקר ומידע של הכנסת לקראת הדיון בדו"ח מלץ בוועדת החינוך והתרבות של הכנסת, והנייר הזה...

א.ג.ז.: אבל כשדנו ב"דו"ח גרוסמן", בהצעות גרוסמן...

י.צ.: רגע, אתה מדבר על דבר אחר לגמרי. אתה מדבר על מסמך גרוסמן, שבא לעולם אחרי החלטת הממשלה מיום 16.9.2003. אז אתה לא יכול להגיד על עניין דו"ח מלץ. בדו"ח מלץ אנחנו נלחמנו. יש אנשים שאפילו אמרו שאנחנו לא צריכים לנהל מלחמת חורמה בכל הדו"ח. אנשים שמטעמים פרגמטיים אמרו שפשוט ככה לא מנהלים מלחמה בתופעה כזאת, ושצריך אולי להסכים עם חלק מהדברים, ורק עם הדברים הקיצוניים יותר להילחם ולסמן רק אותם. והוועדה, באותה תקופה, במרץ 2002, פסלה ולחמה בכל דו"ח מלץ, בקונספציה שלו, בכשלים תוכניים בטעוני וועדת מלץ, אבל לא רק בכשלים תוכניים, אלא גם...

א.ג.ז.: אבל מילה עקרונית, יאיר, אנא התייחס לכך: שנמנענו מלבקר את היסודות העומדים ביסוד הדו"ח, נמנענו מעימות עקרוני.

י.צ.: תראה, בלי להרחיב את היריעה לעניינים חברתיים כלליים, הוועדה תבעה לשמור על העצמאות האקדמית, קראה לאמץ את הפסוק של וועדת מלץ, הקובעת בעצמה – אל תקפוץ – זה לא לאמץ את דו"ח מלץ, אלא רק את הפסוק שאומר שדו"ח מלץ הוא "בגדר מסגרת כללית המנחה את האוניברסיטאות באשר לכיוון אליו יש לחתור". מה זה? זה הפסוק בדו"ח מלץ שאומר, כל מה שכתוב בדו"ח הזה הן המלצות, וכל מוסד צריך לשקול אותן ולהחליט מה מהן הוא רוצה לאמץ על-פי דרכו ובהתאם לתפיסתו, זה הדבר היחידי מדו"ח מלץ שאנחנו מאמצים. אבל הוועדה הבין-סנאטית הצטרפה לעמדת הסנאטים שהתנגדו לשינוי הרדיקלי והכפוי במבנה האקדמי על-ידי העברת רוב הסמכויות לגורמים חוץ-אקדמיים, כמוצע במסקנות דו"ח מלץ.

א.ג.ז.: אבל, יאיר, שמת לבך למה שאין פה?

י.צ.: מה אין פה?

א.ג.ז.: הסעיף הראשון והשני מתייחסים להמלצות אלה ואחרות של דו"ח מלץ, אבל נמנעים מלשלול את העקרונות שעומדים ביסוד הדו"ח ואת הדו"ח בכללותו. יותר מזה,

הסעיף הראשון של החלטות הוועדה הבינ-סנאטית אף מתבסס על מסקנה או על חלק מן הטקסט של דו"ח מלך עצמו.

י.צ.: אילן, אני לא מסכים...

א.ג.ז.: ההימנעות משלילה עקרונית וכוללת של העקרונות של יסוד דו"ח מלך אינה מקרית והיא הרת אסון, מנקודת מבטי. אבל בוא נמשיך.

י.צ.: תראה, לכן מה שאני אומר זה שהוועדה התנגדה לדו"ח מלך על העקרונות הגלומים בו, וכשאומרים "עקרונות", אז בדו"ח הזה בעצם היו שניים או שלושה עקרונות מרכזיים, מבלי להיכנס בכלל לפרטים של ההמלצות. העיקרון המרכזי היה, ההתערבות בכפייה בהתנהלות האוניברסיטאות. זה עקרון גלום שהיה בתוך דו"ח מלך או שהתבטא בעצם הגשת דו"ח מלך.

א.ג.ז.: זאת הצעה פרגמטית לשינוי מבנה, הצעה המושתתת על העיקרון לפיו האוניברסיטה, הקהילה האקדמית, איננה אוטונומית או שלא ראוי שתהיה עוד לאוטונומית, ונציגי הציבור, הפוליטיקאים, רשאים להכתיב, לפי הקונסטלציה הפוליטית המשתנה, את התפקוד ואת הייעוד של האוניברסיטאות. יש כאן הכרעה עקרונית חשובה ביותר לגבי המעמד והייעוד של האוניברסיטאות, והוועדה שלנו נמנעה מלגשת לפרובלמטיקה הזו.

י.צ.: אם הוועדה הייתה נכנסת לתוך הרחוב הזה של האג'נדה החברתית היותר כללית והגיוס של כוחות נוספים, היא הייתה מתפרקת על המקום, משום שבאופן טבעי היא הייתה מזדהה עם גופים פוליטיים כאלה ואחרים, ואפילו אם לא הייתה מזדהה איתם, הייתה נתפסת בקרב חברי הוועדה עצמם, חברי הקהילה האקדמית ובכל הציבור, כאילו מזדהה עם גופים ציבוריים או פוליטיים כאלה ואחרים, ואז בעמדה כללית זה היה הולך ישר לכיוון השמאל של המפה הפוליטית והוועדה הייתה מתפרקת; כי לוועדה בכלל לא הייתה תקומה ברגע שכל המחשבות שלה, הדיבורים שלה והמעשים הצנועים שלה היו מתפרשים כאילו שהם איזושהי אג'נדה פוליטית. לפי דעתי, היו שני שלבים בכל עבודת הוועדה. השלב הראשון היה ההתנגדות לדו"ח מלך, וההתנגדות לדו"ח מלך הייתה על קרבו ועל כרעיו, בניגוד, למשל, לעמדת עמותת "בשער" כפי שהבנו אותה.

א.ג.ז.: מאוד חשוב לומר זאת.

י.צ.: פרופ' זאב תדמור, יו"ר עמותת "בשער", ששוחחתי איתו מספר פעמים, ובידידות הגענו למסקנה שדיעותינו חלוקות, משום שהוא טען כלפי או כלפי הוועדה, שאנו שוגים, כי אנו באופן גורף מתנגדים לדו"ח מלך, ז"א, ככה הפעילות שלנו נתפסה מבחוץ, ולא על-ידי אדם שלא מבין בדיוק איך אנחנו פועלים ומה אנחנו עושים. הוא היה ביקורתי כלפינו על הדבר הזה. ואני טענתי כלפיו שאין חצי-חצי, וצריך לראות את הסכנה הגדולה, ולא

את התיקונים הקטנים שאפשר לעשות, כגון, להקטין את הסנאט, להגדיל את הסנאט, להוסיף חבר לוועד הפועל וכ'ו... ופה הדעות שלנו חלוקות ונשארו חלוקות. שוחחנו בטלפון אחרי שמל"ג אישר את מסמך דו"ח מלץ, ואני אומר שהוועדה שלנו ייצגה את העמדה של הסנאטים שבאופן גורף התנגדו לדו"ח מלץ ולמסמך היישום של נחמיה לב ציון עליו השלום. זה היה החצי הראשון של פעולת הוועדה. החצי השני, קו פרשת המים, זו החלטת הממשלה.

אחרי שהתקבלה החלטת הממשלה של ה-16 בספטמבר 2003 בישיבת הממשלה הלילית המפורסמת, שבה הממשלה קיבלה במשך שעה וחצי של הרמת ידיים ונמנומים של השרים כפי הנראה, איזה 250 החלטות גורפות, וניסתה להכניס אותן במסגרת חוק ההסדרים הידוע לשימצה בדמוקרטיית שלו... מאותו רגע התחיל מהלך מספר 2, שהפך את כל ההתנגדות לדו"ח מלץ לדבר היסטורי, משום שהחלטת הממשלה הייתה דרקונית יותר מדו"ח מלץ ויותר מטיוטת ות"ת. ואז קרה מה שקרה; ות"ת ומל"ג הקימו ועדה להתוות עקרונות ליישום דו"ח מלץ, כדי להסיר את רוע הגזירה של החלטת הממשלה. איך בדיוק הדברים התגלגלו, שנפגשו עם היועץ המשפטי, והגיעו לאיזה הסכמה, שאם יישומו עקרונות כאלה ואחרים, אז החלטת הממשלה כעת חיה בעוד שנה תוקפא ואחר כך תבוטל, הדברים האלה הם ממש פרטים משניים כרגע. אבל מה שקרה זה, שמאותו רגע התחילה הספירה לאחור לקראת יישום של עקרונות דו"ח מלץ. ואז, שוב היו בוועדה שלנו שני כיוונים שונים.

היו האנשים שאמרו, אסור לנו בכלל לשחק את המשחק הזה. ועדת גרוסמן, המלצות ועדת גרוסמן, אנחנו מתנגדים להם באופן גורף מ"א ועד ת', אנחנו מנהלים מלחמה נגד דו"ח מלץ ונגד הכפייה ונגד האחידות שבהמלצות, וכל הדברים האלה. והיו אחרים (ואני נמנית עליהם, אבל זה לא משנה, נמנית עליהם כפרט, לא כיו"ר הוועדה), שאמרו רגע, יש כאן רכבת שנוסעת. איננו יכולים לעצור את הרכבת ולהגיד שאנחנו מתנגדים, ומתנגדים, ומתנגדים. כי אם התנגדותנו הגורפת תיכשל, אז הרכבת לא תמתין לנו בניחותא בתחנה כדי שנוכל לנהל גם מה שאתה קורא "מלחמת חפירות" בפרטים. אלמלא נכנסנו אנחנו, כוועדה, להילוך של מלחמת חפירות נגד המלצות ועדת גרוסמן, אז המלצות ועדת גרוסמן היו לאין ערוך יותר גרועות מההחלטות שהתקבלו לבסוף. אני ראייתי במו עיני את ההמלצות המקוריות, שהיו נקודת-המוצא של המלצות ועדת גרוסמן, מודפסות על נייר כותרת של אגף התקציבים באוצר. ואני מתייצב מאחורי מה שאני אומר. וההמלצות האלה שהיו מודפסות על ניירות הכותרת של אגף התקציבים באוצר, היו בעצם, באופן מילולי, זהות לעקרונות "הטיוטה לדיון" של ות"ת משנת 2001, שנגזר מדו"ח מלץ. וזאת הייתה נקודת ההתחלה. ומי שקורא בעיון ומכיר את הטקסטים ויודע

מה קרה בתוך עבודת הוועדה של מל"ג וות"ת, יודע שבמשך עבודת הוועדה הזאת של פרופ' גרוסמן (היו"ר), הדברים השתנו, וגם לאחר שהגיעו לאן שהגיעו, בתוך כל מוסד השינויים נעשו בדרך קצת שונה מאשר בכל מוסד אחר....

א.ג.ז.: אנחנו מגיעים לסיכום...

י.צ.: לסיכום, כן, לסיכום.

א.ג.ז.: ובכן, איך היית מסכם את הישגי הוועדה הבינ-סנאטית?

י.צ.: אם אתה רוצה לשאול האם המלצות דו"ח מלך לשינוי המבנה הארגוני, מבחינת תכנית, לחזק את הוועד הפועל, לחזק את הנשיא, להחליש את הרקטור, להחליש את הסנאט, האם הדברים האלה, הגדולים, מיושמים היום באוניברסיטאות? התשובה היא כן. המהלך של דו"ח מלך, שהתחיל ב-1997 בהחלטת ממשלה להקים את ועדת מלך, הסתיים ב-2004 בשינוי התקנונים של האוניברסיטאות ברוח השינויים שהומלצו על-ידי ועדת מלך. אז אם זה מבחן התוצאה, אז נכשלנו. אבל, אם מסתכלים על מה שיכול היה לקרות אלמלא פעלנו, ובמלוא הצניעות, פעלנו. בשלב של ההתנגדות, שהתנגדנו לדו"ח מלך, זה היה שלב פחות מוצלח, משום שהממשלה החליטה את החלטתה, שבעקבותיה הוקמה ועדת גרוסמן, שזרזה את כל התהליך. אז השלב הראשון הוא, של ההתנגדות הגורפת לדו"ח מלך, אפשר ביתר בטחון להגיד שהוא נכשל, למרות כל מאמצינו. חברים מהוועדה עשו לילותיהם כימים והלכו לדבר עם שרים, צריך להגיד, ועם מקבלי החלטות, ונציגי הוועדה הופיעו פעמיים או שלוש בוועדת החינוך והתרבות של הכנסת, ונפגשנו פעמיים עם שרת החינוך בעצמה.

א.ג.ז.: במובן מסוים כן, התוצאה הייתה בלתי-נמנעת. ועם זאת, אני יכול להעיד לגבי עצמי, התוצאה הזאת, ושום תוצאה מסוימת, אינה הכרחית וסגורה בחיים האנושיים. קודם שאני מציע אפשרויות אחרות מבחינת מאמצינו, מבחינת פירות מאמצינו, ומבחינת המשמעות של פעולתנו והמשמעות של המהלך ההיסטורי הכללי שאנו היינו לו לעדים, לסוכנים ולפרשנים, אני רוצה לומר דבר מה על הרקע. אני מביט על המאבק על עתיד האוניברסיטאות לא כשאלה ארגונית גרידא ואף לא פוליטית-תרבותית-כלכלית בלבד. לדעתי יש לבחון את המאבק הזה מתוך תפיסה פילוסופית ביקורתית לגבי השתנות כלליות החיים בימינו. כי התהליכים העוברים על האוניברסיטאות, שאנו נטלנו חלק בהתנגדות להם, נוכחים כעת גם בעולם המוסיקה. תהליכים אלו מתבטאים כעת גם במערכת הרפואה ובשאר הביטויים של המכלול החברתי-תרבותי העכשווי במקומותינו. התפיסה הכללית של בני אדם משתנה, בני-האדם משתנים ולא רק נסיבות חייהם כיום. אציע לך דוגמא אחת: יומן. כשאנחנו היינו ילדים, היה היומן הדבר האינטימי ביותר. לכתוב את מה שקרה היום או את מה שהיינו רוצים שיקרה היום, היה אחד הרגעים הכי

אינטימיים ועדינים בחיינו, כך נדמה לי. לגבי רבים מבני הנוער כיום הבלוג תופס את מקומו של מה שאנחנו כינינו יומן. והוא קודם כל ציבורי. הנכדים שלך או הילדים שלי, כשהם כותבים בבלוג, הם כותבים לכל העולם מה שקרה להם באותו רגע. במרחבים האינטימיות של חיי המשפחה שלנו ובסגנון המסור להנמכת השפה, להתאמתה לאפנות הרטוריות המשווקות ב־MTV ובמסיבות הטראנס ולברירה מכל עידון, עמקות או שגב... או הטי.וי. ריאליטי וכן הלאה וכן הלאה. כל עולם החיים משתנה לנגד עינינו. כל התפיסות וההגנה על האידיאה האקדמית במובן של הגנה על חינוך גבוה הומניסטי, שייכת לעולם המתמוסס לנגד עינינו ושחלפו מן העולם ההצדקות המודרניסטיות לביטוי הכלכליים, הטכנולוגיים והתרבותיים...

י.צ.: מה שאתה אומר, שזה בלתי־נמנע...

א.ג.ז.: מה שאני אומר הוא שעלינו לתת לעצמנו דין־וחשבון על המיקום ההיסטורי והקונטקסטואלי של מאבקנו. אני אוטופיסט, אבל אינני נאיבי. ולמרות זאת, למרות הכול, האמנתי, שקיים שבריר של סיכוי. בהחלט לא יותר מזה. שבריר של סיכוי, שאם אנחנו ניזום משבר, נמנע ממלחמת חפירות מתמשכת, וייווצר משבר כללי, אפשר יהיה לגייס, לאור השוק הזה של המשבר, התנגדות של הקהילה כולה...

י.צ.: "קהילה", אתה מתכוון לקהילה האקדמית?

א.ג.ז.: כן, לקהילה האקדמית. לכול אורך הדרך טענתי שעל הקהילה האקדמית להגדיר באופן חיובי, מיוזמתה, את הייעוד ואת הארגון של האוניברסיטה כפי שראוי שתהיה. סברתי גם שהמשבר יאפשר לקהילה האקדמית להוליד מתוכה רוח שיבטא איזושהי אמירה תרבותית כללית יותר. שם היה סיכוי כלשהו, לא יותר מזה. ובכל זאת, יש לומר כי רק מערכה אחת הסתיימה. אני רואה את המאבק שהובילה הוועדה הבינ־סנאטית כחלק מתהליך היסטורי, שיש לו עתיד פתוח. ועוד משהו: היו הישגים מסוימים לפעולת הוועדה על אף הכול. וצריך להגיד זאת: לזכות הוועדה, ובמיוחד בזכות יו"ר הוועדה, שידע, למשל, איך לנווט את העניינים באופן שימנע את קריסתה המיידית. לולא התגייסות זו של הקהילה האקדמית אפשר להעלות על הדעת שהיינו חווים כיום תוצאות גרועות פי כמה למהלך כולו. כאן אני רוצה לציין במיוחד את מימוש עקרונות דו"ח מלץ באוניברסיטאות השונות באופנים שונים ובדרגות שונות. אחת הדוגמאות למימוש מוקלש של העקרונות של דו"ח מלץ היא דווקא אוניברסיטת חיפה שלנו. בכל זאת, אני רואה זאת כתהליך היסטורי. זאת רק מערכה אחת, והמערכות הבאות עוד לפנינו.

מעתה האקדמיה ברוח דו"ח מלץ הינה נקודת־המוצא של המערכות הבאות. עניינן של המערכות הבאות הוא הפיכת אנשי האקדמיה לצרכנים, יצרנים, נותני שירות, שהם בשר

מבשרו של השוק הקפיטליסטי גרידא, לא יותר מזה; נותני שירות – לא חוקרים ולא אינטלקטואלים המנהלים באופן אוטונומי את החיים האקדמיים. נותני שירות, שבחשבון אחרון אמת-המידה ליצירתם היא השורה בחשבון הבנק שלהם ושל האוניברסיטה, זהו. כעת, לאחר כל ההישגים החשובים כשלעצמם, של עבודת הוועדה הבין-סנאטית אנחנו בצעד הראשון לקראת המהלך הזה. על אף ההישגים שלנו, המקום שאליו הבאנו את עצמנו, את הקהילה האקדמית, הוא שהאקדמיה כבר לא תוכל להוות עמדת הגנה אחרונה על התרבות ההומניסטית ועל מחויבותה למציאות רפלקטיבית, חופשית, יצירתית ודמוקרטית יותר. אנחנו הובסנו או הבסנו את עצמנו. והמערכה הבאה תהיה כבר רק מערכה על הפרטים ועל התנאים שבהם אנחנו נגרס ונבלע על-ידי כוחות השוק בתוך האוניברסיטה, והמציאות הזאת כבר שוררת בדרגות שונות ביומימיות האוניברסיטאית. איך אתה רואה את זה?

י.צ.: אני רוצה לסכם בדבר שבעיני הוא מרתק. עמותת "בשער", קהילה אקדמית למען החברה בישראל, היא עמותה שעומדות לה זכויות רבות בפעילות ברוכה בשטחים שונים של אקדמיה וקהילה. עמותה זאת פרסמה את המסמך הזה, שאני מחזיק כעת בידי במרץ 2004, זה מין, איך להגיד, זה לא מסמך מנוגד לדו"ח מלץ, אבל זה איך שהם רואים, זה מעין מסמך חיובי, פוזיטיבי, שסוקר את המצב באוניברסיטאות בישראל. שם המסמך: "מעמד ההשכלה הגבוהה באוניברסיטאות המחקר בישראל: תמרורי אזהרה וקווי מדיניות". מסמך מאלף, חד כתער, כתבו אותו אנשים שמבינים את המערכת לעומקה ולרוחבה, ללא צל של ספק. יו"ר הוועדה הזו, פרופ' יהושע יורטנר, ביה"ס לכימיה, אוניברסיטת תל-אביב, לשעבר נשיא האקדמיה הלאומית למדעים. ואני לא מבין דבר אחד: אותו פרופ' יהושע יורטנר, הוא גם יו"ר של ועדה אחרת, שפעלה בתוך אוניברסיטת תל-אביב, בשליחות הנשיא והוועד הפועל, ואולי קיבלה גם את ברכת הסנאט, אינני יודע איך זה פעל שם, אשר כתבה מסמך לארגון מחדש של אוניברסיטת תל-אביב בלבד. והמסמך ההוא הוא קובע את קווי ההתארגנות המחודשת של אוניברסיטת תל-אביב, ולא מסמך גרוסמן שאושר על-ידי מל"גות"ת, ולא דו"ח מלץ, ולא שום מסמך אחר. והמפתיע הוא, שהדו"ח ההוא של ההתארגנות מחדש של אוניברסיטת תל-אביב, שנכתב על-ידי ועדה בראשותו של פרופ' יהושע יורטנר, הוא, לתפיסתי ולהבנתי ולהבנת רבים מחברי הטובים שמבינים משהו ברזי הרזים של השינויים הארגוניים שקורים כעת באוניברסיטאות, הוא מסמך חמור מאין כמותו, שמביא את צורת הניהול של אוניברסיטת תל-אביב לאיזורים שלא פיללנו שיגיעו למקומות כאלה, של חוסר סמכות לסנאט, וחוסר שיתוף של הסגל האקדמי בקבלת החלטות ניהוליות אקדמיות. ואני תמה, איך זה יכול להיות?

א.ג.ז.: על מה אתה כה תמה? והרי מעבר לשינויים הארגוניים, או בחסות השינויים הארגוניים, לנגד עינינו מוגדר-מחדש הייעוד של האוניברסיטאות; מוגדר-מחדש עולם החיים של הקהילה האקדמית ושל העבודה האקדמית. ההכרעות בסוגיות כגון כמה נציגים יהיו לסנאט, או איזה סמכויות יהיו לסנאט וכיו"ב, מהוות סימבול להכרעות העקרוניות: מהי למידה ראויה? מהי עבודה אקדמית ראויה? מהם יחסי תלמיד-מורה ראויים? האם ראוי שבין האקדמאי והסטודנט יכוננו יחסי נותן שירות ומקבל שירות – או יחסים דיאלוגיים בין חברים בקהילה אינטלקטואלית, שיש בה היררכיה ויש בה מעמד של חניכות ויש בה מעמד חשוב מאוד של אהבת האמת ושל התמסרות למקצוע וליושר אינטלקטואלי כערכים מרכזיים מאוד? האם יש או צריכה לשגשג באקדמיה אחריות מסוג זה כלפי התרבות באופן כללי? אני סבור שלא הקדשנו תשומת-לב לבחינה האופנים שבהם מימוש ההמלצות הללו ישפיע על הזהות של איש האקדמיה, על הייעוד של היצירה האקדמית ועל המימדים האינטלקטואליים והמוסריים שלה. לא בחנו את אתגר החניכות ההומניסטית הנאורה. ואני אומר: השינויים אינם פורמליים ופוליטיים-בירוקראטיים גרידא. הם יורדים אף לשורשי היחסים בין בני אדם ושל הגדרת הזהות ושל הלימוד של כל אחד ואחת מאיתנו. אז כמו שכבר אמרתי, מצד אחד, הפור נפל. הרגע ההיסטורי הנוכחי מחייב זאת ואין להתווכח עם הגיון הקפיטליזם ברובד זה של חיינו. ומצד אחר, מנקודת מבטי, שהיא נקודת מבט דיאספורית, אפשר או על כל פנים, חובה עלינו, אנסח זאת אחרת: חובה עלי, ולדעתי, במיטבנו, חובה עלינו, לחיות כחתרנים וכמי שמסורים לאידיאה האקדמית, על אף שבאופן מבני האידיאה האקדמית חייבת לגלות מהאוניברסיטה בעידן המק'וורלד. בתוככי קרביה של האוניברסיטה אפשר להמשיך להיאבק למען ולאור הארוס האקדמי, על האחריות האינטלקטואלית, וכמובן שיש עוד מרחבים בחיים, וכל כך הרבה אפשרויות עדיין פתוחות, גם בעידן הזה של ניצחון הגיון הקפיטליזם. איך אתה רואה את האפשרויות הפתוחות עדיין לפנינו?

י.צ.: אכן הגיע הזמן לסכם את דברינו, ואני רוצה, קודם כל להציע disclaimer קצר לשיחה זאת. אני אמרתי את דברי ואתה אמרת את דבריך, והעובדה ששוחחנו לא הופכת אותי למסכים לדבריך. כי לחלק מהדברים אני לא מסכים. אני גם בכלל, בכל הנושא הזה של הוועדה הבין-סנאטית, מעדיף לא להעמיק למעמקים האידיאולוגיים שאליהם אתה יורד, ויכול להיות שזה חלק מחילוק הדעות הבסיסי ביותר שבינינו. אבל רציתי לשאול אותך שאלה. זה לא מקרי שיש קשר בין המילים "אידיאולוג" ו"אידיאליסט", נכון?

א.ג.ז.: הם באים ממקורות שונים לחלוטין.

י.צ.: בחיך, אבל מבחינה פונטית...

א.ג.ז.: לא, לא. האידיאה באה מיוונית ומהמסורת הסוקרטית-האפלטונית, והמושג אידיאולוגיה מוצאו בשיח ההשכלה הצרפתית...

י.צ.: מה שרציתי לשם סיכום, עם חיוך קל בשולי שפתיים, רציתי להגיד שאתה אילן, גם אידיאולוג, אבל מבין חרכי האידיאולוגים שלך מבצבץ, ללא אפשרות לשגות, גם האידיאליסט.

א.ג.ז.: ומהי גישתך?

י.צ.: אני לא יודע, אני... זה ברור שההתבוננות שלי בשינויים הארגוניים האלה, וההבנה שהם רעים היא... זה לא סתם דבר פרגמטי, זה באמת נובע מאותם שורשים אידיאולוגיים, או אידיאליסטיים, שמסוגלים לראות במערכת הזאת, האקדמית, של המחקר האקדמי, ההוראה האקדמית, לראות בהם תכונות שצריך לשמר אותן.

א.ג.ז.: מילה אחת שלך... חכה. מילה אחת על העתיד, איך אתה רואה את העתיד?

י.צ.: אני אהיה נדוש לגמרי אם אשתמש בחידוד הלשון הידוע, שקשה לעשות תחזיות בישראל במיוחד בנוגע לעתיד... מה שכעת אנו רואים, השינויים הארגוניים, ההשפעה שלהם עוד לא החלה בכלל. כי כשינו את החוקות, רק שינו מילה כתובה על גבי פיסת נייר, עוד שום דבר לא קרה. אנחנו נצטרך להיות כאן בעוד 5 שנים כדי לראות איך השינויים האלה והיישום היומיומי שלהם מחלחלים בכל המערכת מלמעלה עד למטה, ולאנשים הצעירים שיבואו למערכת הזאת בעוד 5 שנים או שיחיו בה בעוד 5 שנים, מצפה מערכת שונה לגמרי. מערכת עם פחות חופש אקדמי, גם אישי, גם מוסדי, ומערכת פחות ידידותית לאידיאל האקדמי, סליחה על הביטוי, ובסופו של חשבון כלכלי, החברה תצא נפסדת. כי כל הכלכלנים שעושים את החשבון כמה ייחסכו משאבים כשהנשיא ינהל בצורה יותר יעילה את האוניברסיטה וככה וככה וככה, כל החשבונות האלה לא מסוגלים בכלל, ולא יכולים לקחת בחשבון את הדברים שקשה למדוד: כמה חופש אקדמי, כמה ניהול לא-אנכי אתה צריך לתת למערכת, כמה בטלנים אתה צריך לסבול בתוך המערכת, אפילו זה, כדי לתת לה את האפשרות הזאת שהיא מאוד בלתי מובנת לאנשים מחוץ למערכת, לפרוח ולשגשג ולהגיע להישגים מופלאים. ואתה חייב לתת למערכת הזאת את החופש בשביל להגיע להישגים מופלאים. ואני אומר, כל מי שכעת סגר את הברגים על המערכת הזאת, אפילו, נגיד, מתוך כוונות טובות לייעל אותה ולשפר אותה, למעשה גרם לה נזק, אפילו בחשבון הכלכלי, לא רק בחשבון האידיאולוגי. הלוואי ונתבדה כולנו.

א.ג.ז.: הלוואי ויתבדו אויבי החירות האנושית ויריבי האוניברסיטה ההומניסטית. והלוואי ונמשיך להישאר מעט אינפנטילים וכנגד כל הנסיבות נתמיד לאהוב את היצירתיות החופשית, אפילו באוניברסיטה הפוסט-מודרנית ושנמשיך להיאבק לא מתוך מרירות וכעס, אלא מתוך אהבה ואחריות. בהזדמנות זו, יאיר, אני רוצה להודות לך על תרומתך המיוחדת לעבודת הוועדה הבין-סנאטית להגנה על העצמאות האקדמית של האוניברסיטאות בישראל.

י.צ.: אילן, היה לי מאוד נעים ומאלף להשתתף עמך בשיחה המוקלטת הזאת. יש לקוות שחברי הסגל האקדמי באוניברסיטאות יגלו מספיק מעורבות בעתיד ויעמדו על המשמר. גם במסגרת החוקות והתקנונים החדשים והשינויים במבנים הארגוניים של האוניברסיטאות – יש להמשיך לעמוד על משמר העצמאות האקדמית הן בתוך כל מוסד והן במעמד של המוסדות כלפי חוץ. הרבה מאוד תלוי בפעולתם של חברי הסגל האקדמי. הם אלה שבפעולתם היום-יומית בסנאט, בוועדות ובמועצות החוגים והפקולטות ייצקו תוכן לחוקות ולתקנונים החדשים. יש כמובן דברים חד-משמעיים בחוקות ובתקנונים, אבל יש גם הרבה אפשרויות לשמור על העצמאות האקדמית שנותרה. זה לא יקרה מעצמו! זה יהיה רק אם נמשיך, בכל אוניברסיטה ובוועדה הבין-סנאטית, לעמוד על המשמר.

א.ג.ז.: תודה, יאיר, על השיחה הזאת.